

Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ

1. ΛΗΜΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Στο παρόν Λεξικό περιλαμβάνονται μόνον –όπως είναι αυτονόητο– λέξεις που έχουν συνώνυμα ή/ και αντώνυμα. Δεν περιλαμβάνονται: *αρκτικόλεξα, κύρια ονόματα* (εκτός από περιπτώσεις μετωνυμίας, π.χ. *Τιτάνας*), *τοπωνύμια* και *ξένοι όροι* σε λατινικό αλφάβητο.

Με ιδιαίτερη προσοχή και φειδώ περιλαμβάνονται όροι και λέξεις τού επιστημονικού ή τεχνικού λεξιλογίου, σε περιπτώσεις που υπάρχει ακριβές συνώνυμο, π.χ.:

νετρόνιο (ΦΥΣ.) ουδετερόνιο

Ο τύπος τού λήμματος δίδεται στην πιο συνηθισμένη μορφή του (αποφεύγονται –λόγω τής φύσης τού Λεξικού– παραλλαγές τής μορφής μιας λέξης). Όπου χρειάζεται, ωστόσο, γίνεται παραπομπή στον τύπο που χρησιμοποιείται περισσότερο, π.χ.:

βούβα → **βουβαμάρα**

Παραπομπές επίσης γίνονται επιλεκτικά και σε περιπτώσεις που υπάρχουν ορθογραφικές παραλλαγές ή συνήθειες εσφαλμένες ορθογραφήσεις, π.χ.:

βλήτο → **βλίτο**

Ως λήμματα χρησιμοποιούνται, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, λέξεις που απαντούν μόνο ή κυρίως σε φράσεις, εφόσον αποτελούν πολύ χαρακτηριστική χρήση ενός λήμματος:

επιούσιος 1 (στη **ΦΡ.** *ο άρτος ο επιούσιος*)
καθημερινός, αναγκαίος, απαραίτητος **ANT.**
περιττός, αχρείαστος, πλεονάζων **2** (ως ουσ.,
π.χ. *μετά βίας εξασφαλίζει τον ~*) **τα προς το**
ζην (λόγ.), τα αναγκαία, τα χρειαζόμενα (λαϊκ.)
|| (λόγ.) τα χρειώδη, τα επιτήδεια, τα στοιχειώδη

2. ΣΥΝΩΝΥΜΑ / ΑΝΤΩΝΥΜΑ

Στην επιλογή και την παράθεση των συνωνύμων ακολουθήθηκαν δύο αρχές: η αρχή τής *ακρίβειας* και η αρχή τής *πληρότητας*. Η πρώτη υπαγορεύει περιορισμό σε μόνα τα συνώνυμα που εμφανίζουν άμεση συνωνυμική σχέση με το λήμμα, η δεύτερη διευρύνει τον αριθμό, ώστε να σχηματιστεί μια πληρέστερη εικόνα για τη σημασιολογική ταυτότητα τής λέξης. Η προσπάθεια που καταβλήθηκε στο παρόν Λεξικό ήταν να επιτευχθεί εξισορρόπηση των δύο αρχών, γεγονός που –όπως εξηγείται στην *Εισαγωγή*– επιτρέπει εν μέρει τον συνδυασμό ενός Λεξικού Συνωνύμων και Αντωνύμων με τον τύπο τού Λεξιλογικού Θησαυρού.

Τα συνώνυμα, όπως και τα αντώνυμα, χωρίζονται μεταξύ τους με κόμματα. Τα αντώνυμα τοποθετούνται μετά τα συνώνυμα με τη ένδειξη **ANT.** και ακολουθούν τη διάκριση σημασιών και επιμέρους σημασιών των συνωνύμων.

ενδυναμώνω (α) (π.χ. *~ την πίστη κάποιου*)
ενισχύω, δυναμώνω, ισχυροποιώ, κραταιώνω
(λόγ.), σπασάλνω (μτφ.) **ANT.** αποδυναμώνω,
εξασθενίζω, αδυνατίζω (β) (για πρῶσ.) **ενι-**

σχύω, εμφυκώνω, ενθαρρύνω, ζωογονώ, σπρίζω, στυλώνω, τονώνω, εγκαρδιώνω: *οι συμβουλές του με ενδυνάμωσαν* **ANT.** αποθαρρύνω, αποκαρδιώνω, απελπίζω

Σπανιότερα είναι δυνατόν σε ένα λήμμα να υπάρχει μόνο αντώνυμο και όχι συνώνυμο:

σαδισμός ANT. μαζοχισμός

Η παράθεση των συνωνύμων γίνεται κατά σημασίες και επιμέρους σημασίες (α), (β), (γ) κ.λπ., ακολουθείται δηλαδή σε κάθε λήμμα ορισμένη σειρά σημασιών, η οποία μπορεί να συμπίπτει με την αντίστοιχη σειρά σημασιών που θα βρίσκαμε για το ίδιο λήμμα σε ένα ερμηνευτικό λεξικό, αλλά συχνά μπορεί και να διαφέρει λόγω αναδιάρθρωσης ή και απουσίας συνωνύμων.

Πολλές φορές το κριτήριο της διάκρισης των σημασιών είναι γραμματικό / συντακτικό:

υποψήφιος 1 (ως ουσ.) **διαγωνιζόμενος**, εξεταζόμενος: *οι ~ εξετάστηκαν χθες στην ιστορία* **2** (ως επίθ., π.χ. ~ μητέρα / γαμηρός) **μελλοντικός**, μέλλον (λόγ.)

Οι **μεσοπαθητικοί** και **τριτοπρόσωποι** τύποι των ρημάτων ταξινομούνται εντός τού λήμματος με βάση τη σημασία τους:

σιτίζω (λόγ.) **1 διατρέφω**, τρέφω, ταΐζω (εκφραστ.), συντηρώ: *η Εκκλησία καθημερινά σιτίζει εκατοντάδες απόρους* **2** (μτφ., μεσοπαθ. **σιτίζομαι**) **μισθοδοτούμαι**, πληρώνομαι, αμείβομαι: *σιτίζονται από τον δημόσιο κορβανά*

Στα συνώνυμα, εκτός από μονολεκτικούς τύπους, περιλαμβάνονται και λεξιλογικές φράσεις, καθώς και παγιωμένα λεκτικά σύνολα.

τεστάρω (π.χ. ~ τον καινούργιο κινητήρα) **ελέγχω**, τσεκάρω (οικ.), δοκιμάζω, **κάνω τεστ**

Αποφεύγονται όμως λεξικά σύνολα εν είδει ερμηνευμάτων (π.χ. *νάρκη*: υποβρύχιο βλήμα), κάτι που θα μετέτρεπε το λεξικό συνωνύμων σε ερμηνευτικό.

Όπως είδαμε στην εισαγωγή, κάθε λέξη συνωνυμεί με διαφορετικό τρόπο και σε διαφορετικό βαθμό με τη λέξη-λήμμα. Γι' αυτόν τον λόγο: α) Πολύ σπάνια σε μία λέξη επαναλαμβάνονται τα ίδια ακριβώς συνώνυμα που υπάρχουν σε άλλη (π.χ. στις λ. *χαζός, κουτός, ηλίθιος, ανόητος* δεν επαναλαμβάνονται αυτούσια τα συνώνυμα της λέξης *βλάκας*, δηλαδή όλες οι λέξεις που θεωρητικά ανήκουν στο σημασιολογικό πεδίο της *βλακείας*), β) Δεν γίνονται παραπομπές από μία λέξη στα συνώνυμα άλλης λέξης, αλλά κάθε λέξη αντιμετωπίζεται ως ξεχωριστή οντότητα, πράγμα που ανταποκρίνεται καλύτερα στην αρχή της ιδιοπροσωπίας της λέξης.

3. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΩΝΥΜΙΑΣ

Σε κάθε λήμμα παρατίθενται συνώνυμα, των οποίων ο αριθμός ποικίλλει ανάλογα με τη σημασία και τη χρήση της λέξης. Ωστόσο, όλες οι παρατιθέμενες λέξεις δεν συνωνυμούν προς την κεφαλή τού λήμματος ομοιοτρόπως ή σε όλες τις παραμέτρους της σημασίας του, σημασιολογικές και πραγματολογικές. Αυτές οι διαφορές επιβάλλουν να εξειδικεύεται η χρήση των συνωνύμων, ώστε να δίνεται η δυνατότητα στον αναγνώστη να κατανοήσει την ιδιαιτερότητά τους σε σχέση με το λήμμα. Η εξειδίκευση της συνωνυμίας απαιτεί προσεκτική και λεπτή επεξεργασία και συχνά είναι πιο επίπονη από την ίδια τη συγκέντρωση των συνωνύμων.

Εξειδικευτικοί τρόποι: α) σειρά συνωνύμων, β) ομαδοποίηση συνωνύμων, γ) εισαγωγικός προσδιορισμός των σημασιών, δ) χαρακτηρισμοί συνωνύμων.

3.1 ΣΕΙΡΑ ΣΥΝΩΝΥΜΩΝ

Η σειρά των συνωνύμων δεν είναι αλφαβητική, όπως συνηθίζεται στα περισσότερα ανάλογα λεξικά, αλλά ακολουθεί το κριτήριο της εγγύτητας των σημασιών· τα συνώνυμα τοποθετούνται στη σειρά από το σημασιολογικά εγγύτερο προς το λήμμα μέχρι το πιο απομακρυσμένο. Η σημασιολογική απόσταση (όπως εξηγείται στην Εισαγωγή) είναι σχετική και στηρίζεται στο γλωσσικό αισθητήριο, στα παραδείγματα και εν μέρει στο κριτήριο της υποκαταστασιμότητας. Στην πράξη, η δυσκολία της κατάταξης κατά εγγύτητα είναι ανάλογη με τον αριθμό των συνωνύμων. Έτσι, όταν υπάρχει μεγάλο πλήθος συνωνύμων, η έμφαση στην επιλογή δίνεται κυρίως στα πρώτα συνώνυμα.

Για λόγους ευκολίας και ταχύτητας στην αναζήτηση, αυτό που κρίνεται ως το πιο σημαντικό συνώνυμο (πράγμα που δεν είναι απόλυτο) δίνεται με έντονους χαρακτήρες (bold).

ταλαιπωρώ 1 (α) **βασανίζω**, παιδεύω, τυραννώ, ταλανίζω (λόγ.), πιλατεύω (λαϊκ.), πεθαίνω (μτφ. – επιτατ.) || (οικ. – εκφραστ.) αλλάζω την πίστη / τον αδόξαστο / τα φώτα / τα πετρέλαια / τα πέταλα (β) (ειδικότ., για σωματική ταλαιπωρία) **κουράζω**, εξαντλώ, καταπονώ, ξεθεώνω (οικ. – εκφραστ.) 2 (μεσοπαθ. *ταλαιπωρούμαι*) **βασανίζομαι**, δοκιμάζομαι, παιδεύομαι, δεινοπαθώ, κακοπαθώ, πάσχω, τυραννιέμαι || (εκφραστ.) υποφέρω, δυστυχώ, τραβώ των παθών μου τον τάραχο (εκφραστ.), φτύνω αίμα (εκφραστ.), κτικιάζω (λαϊκ.), μαρτυρώ **ANT.** καλοπερνώ, ευτυχώ

3.2 ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ ΣΥΝΩΝΥΜΩΝ

Για επιμέρους ομαδοποιήσεις ή εξειδικεύσεις των συνωνύμων, που είναι αναγκαίες παράλληλα προς τη σημασιολογική εγγύτητα, χρησιμοποιούνται η διπλή όρθια γραμμή || (περιπτώσεις α και β) και η βούλα ● (περίπτωση γ). Συγκεκριμένα:

α) ομαδοποίηση βάσει υφολογικού επιπέδου:

τερτίπι (λαϊκ.) 1 (συνήθ. στον πληθ.) **τέχνασμα**, κόλπο, τρικ (οικ.) ● μηχανέυμα, μπλόφα (οικ.): *προσπαθούν με διάφορα νομικά ~ να αποφύγουν τη δίκη* 2 **καμώματα** (λαϊκ.), νάζια, ακικισμοί (λόγ.), πείσματα || (οικ. – εκφραστ.) τζιριτζάντζουλες, κόνξες, κουνήματα, τσαλιμάκια, τσιριμόνιες: *η νεαρή ηθοποιός απασχολεί συχνά τις κοσμικές στήλες με τα ~ της* //(μτφ.) *τα ~ τού καιρού*

β) προσδιορισμός ειδικότερου περιβάλλοντος χρήσης:

έγχυση (λόγ.) (π.χ. ~ υγρού) χύσιμο (μέσα σε κάτι) || (ΙΑΤΡ.) ένεση, ορός **ANT.** έκχυση (λόγ.)

γ) δήλωση σημασιολογικά συναφών λέξεων (όχι συνωνύμων εν στενότερα εννοία):

επιτήδευση εκζήτηση, προσποίηση ● **ανειλικρίνεια**, θεατρνισμός || (κατ' επέκτ.) υποκρισία, ταρτουφισμός **ANT.** φυσικότητα, αυθορμητισμός || (κατ' επέκτ.) ειλικρίνεια

3.3 ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΗΜΑΣΙΩΝ

Για να αντιληφθεί ο αναγνώστης σε ποια σημασία τού λήμματος αντιστοιχούν τα συνώνυμα που παρατίθενται, ακολουθούνται (κατά περίπτωση) οι εξής τρόποι:

α) με επεξήγηση εντός παρενθέσεως στην αρχή τού λήμματος ορίζεται το ειδικότερο περιβάλλον χρήσης:

εμβέλεια 1 (για όπλα, π.χ. ~ βλήματος / πυ-
ραύλου) βεληνεκές **2** (μτφ., π.χ. πρόσωπο διε-
θνούς ~) **κύρος**, αίγλη, απήχηση || (μτφ.) βελη-
νεκές, διάμετρομα

β) με σχετική ένδειξη εντός παρενθέσεως ορίζεται η γνωστική / θεματική κατηγορία:

κοίμηση (ΕΚΚΛΗΣ.) (α) (για ιερά πρόσωπα)
θάνατος, τέλος, τελευτή (λόγ.), εκδημία (λόγ.)
(β) (με κεφ., ειδικά για τη Θεοτόκο) Μετάστα-
ση

γ) με σύντομο χαρακτηριστικό παράδειγμα εντός παρενθέσεως διευκολύνεται η κατανόηση τού συνωνύμου που ακολουθεί:

πρωταγωνιστικός (π.χ. ~ ρόλος) κύριος **ΑΝΤ.**
δευτερεύων (λόγ.), βοηθητικός

δ) μερικές φορές περιέχονται στην παρένθεση μεικτές πληροφορίες:

ταξιδεύω [...] **4** (τριτοπρόσ., π.χ. για εικόνα,
ήχο κ.λπ.) **διαδίδομαι**, μεταδίδομαι, κινούμαι,
τρέχω: η είδηση ταξίδεψε σε όλη την οικουμένη

3.4 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ ΣΥΝΩΝΥΜΩΝ

Πολλές συνώνυμες λέξεις έχουν ιδιαίτερη υφολογική ή πραγματολογική διάσταση. Μπορεί α) να εντάσσονται σε ορισμένο επίπεδο ύφους (οικείο, λόγιο, λαϊκό κ.λπ.), β) να αποδίδουν ορισμένη στάση τού ομιλητή (ειρωνική, σκωπτική, μειωτική), γ) να είναι μέρος ορισμένης γλωσσικής ποικιλίας (διαλεκτικής, λαϊκής, αργκό κ.λπ.) ή, τέλος, δ) να εμφανίζουν ορισμένη σημασιολογική σχέση (μεταφορική, συνεκδοχική, μετωνυμική κ.λπ.). Αυτές οι ιδιότητες, που καθορίζουν τελικά και την επιλογή συγκεκριμένων κατά περίπτωση συνωνύμων, πρέπει να δηλώνονται με ανάλογους χαρακτηρισμούς:

τίγκα (λαϊκ.) **γεμάτος**, πλήρης, υπερπλήρης,
φίσκα (λαϊκ.), κάργα (λαϊκ.), φουλ (οικ.): η σαλάτα
ήταν ~ στο λάδι

Ο χαρακτηρισμός ακολουθεί πάντα το συνώνυμο και είναι μέσα σε παρένθεση:

διόλου (λόγ.) **καθόλου**, ουδόλως (λόγ.), πο-
σώς (λόγ.): με τη δημοτικότητα που έχει αποκτή-
σει, δεν είναι ~ απίθανο να τον δεις υποψήφιο
βουλευτή // δεν έχασε ~ καιρό

Όταν ο χαρακτηρισμός αναφέρεται στο λήμμα, έχει μπλε χρώμα

τέτιξ (αρχαιοπ.) τζιτζικας

Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις, οι χαρακτηρισμοί είναι με μαύρα στοιχεία

τετράστιχο (καταχρ.) στροφή

Στη συνέχεια δίνεται μια συνοπτική περιγραφή των κυριότερων χαρακτηρισμών που ακολουθούνται στο παρόν λεξικό. Σημειώνεται ότι πολλές φορές απαντούν συνδυασμοί χαρακτηρισμών (π.χ. οικ. – εκφραστ., λαϊκ. – λογοτ., κ.λπ.):

- (αργκό):** λέξη τού προφορικού, συνθηματικού εν πολλοίς κώδικα, που χρησιμοποιούν διάφορες κοινωνικές ομάδες (νέοι, στρατιώτες, τεχνίτες, αθλητικογράφοι κ.ά.): *χαρμάνης, караβανάς, άπαικτος*
- (αρχαιοπρ.):** λέξη που επιβιώνει από την αρχαία ή την αρχαίζουσα γλώσσα, ακολουθώντας το τυπικό της. Συνηθίζεται σε πιο τυποποιημένο λόγο: *ωόν, άγαν, τέττιξ, όρυζα*
- (εκφραστ.):** λέξη που η σημασία της είναι εξ ορισμού χρωματισμένη με ορισμένο συναίσθημα, βίωμα, προσωπική στάση τού ομιλητή κ.λπ., στα οποία συμβάλλουν με χαρακτηριστικό τρόπο άλλοτε ο συνδυασμός των φθόγγων που τα δηλώνει και άλλοτε η ιδιάζουσα σημασία τους: *μπάχαλο, χαμός, ξετσιπίωτος, καρδιοχτυτώ, ντόμηρος, θεομπαίχτης*
- (επίσ.):** λέξη που απαντά κυρίως σε κείμενα τής επίσημης γλώσσας (π.χ. διοίκηση, νομοθεσία, αποδόσεις ξένων όρων, κοινοτικά έγγραφα κ.λπ.), συχνά ως παράλληλος τύπος λέξεων τής καθημερινής γλώσσας: *αερολιμένας, πετοσφαίριση, αμαξίδιο, ελαιοπωλείο, ευραπηλιώτης*
- (επιστημ.):** λέξη που προέρχεται από την επιστημονική ορολογία: *νεολαμπίης αστέρας, εραλδική, υβρίδιο*
- (επιτατ.):** λέξη που επιτείνει τη βασική σημασία τής σημασιολογικής ομάδας στην οποία ανήκει: *λατρεία (αγάπη), συγκλονίζω (συγκινώ), συναρπαστικός (ενδιαφέρων), πετιμέζι (γλυκός)*
- (κακόσ.):** λέξη που χρησιμοποιείται με αρνητική σημασία είτε στη συμβατική χρήση της είτε σε ορισμένα συμφραζόμενα: *αγαθιάρης, χαφίης, ξεπούλημα*
- (λαϊκ.):** λέξη που απαντά κυρίως στον προφορικό λόγο και συνδέεται είτε με τη γλώσσα των λαϊκών στρωμάτων (λαϊκός πολιτισμός, λαϊκή ονοματολογία κ.λπ.) είτε με την εκφραστική επικοινωνία τής παρέας: *ξενομερίτης, γκλάβα, λευτέρωμα, γκόλφι*
- (λόγ.):** λέξη που ταιριάζει κυρίως στο ύφος και τον λόγο των μορφωμένων ομιλητών, προερχόμενη από την καθαρεύουσα, τής οποίας διατηρεί και το τυπικό: *ηδυπάθεια, έλαιο, συνάδει, παρόραμα, λανθάνων*
- (λογοτ.):** λέξη που καθιερώθηκε κυρίως μέσω τής λογοτεχνίας ή απαντά συνθέτερα σε λογοτεχνικά κείμενα: *λιόγερμα, θωρώ, σιγαλιά, μαβής*
- (μειωτ.):** λέξη που εξ ορισμού χρησιμοποιείται για να μειώσει, δηλαδή να πλήξει το κύρος κάποιου: *γυαλάκας, βουτυρόπαιδο, σπασίκλας, χοντρομπαλάς*
- (μτφ.):** λέξη που χρησιμοποιείται με μεταφορική σημασία: *μάτι (φυλαχτό), ψημένος (έμπειρος), αφυπνίζω (ενεργοποιώ), χλιαρός (υποτονικός)*
- (οικ.):** λέξη που χρησιμοποιείται μόνο σε μη επίσημο περιβάλλον (κυρίως φιλικό ή οικογενειακό) και σχεδόν πάντα με εκφραστική χροιά και κοινωνικού χαρακτήρα αναφορές: *ντράβαλα, κονομάω, μπεκιάρης, λανσάρω*
- (συνεκδ.):** λέξη που ακολουθεί το σχήμα λόγου κατά το οποίο χρησιμοποιείται το μέρος αντί τού όλου (π.χ. *τιμόνι, αντί αυτοκίνητο*), το υλικό αντί τού αντικειμένου (π.χ. *γύφος αντί νάρθηκας*), το όργανο αντί για την πράξη που γίνεται με αυτό (*μαχαίρι, λεπίδι αντί φόνος*) κ.ά.
- (καταχρ.):** λέξη που μόνο καταχρηστικά, δηλαδή υπό προϋποθέσεις ή κατά παρέκκλιση τής κανονικής χρήσης της, μπορεί να χρησιμοποιείται ως συνώνυμο ορισμένης άλλης: *παιδί (γιος), αφορμή (αιτία), μυαλό (σύνεση)*

(!): λέξη «κοινωνικά στιγματισμένη», επειδή συνδέεται με κοινωνικά ταμπού (ανατομικά όργανα, σεξουαλικό περιεχόμενο κ.λπ.), η οποία συχνά χρησιμοποιείται και υβριστικά: *αγάμητος (!)*

(οικ. – !): ο χαρακτηρισμός αυτός περιγράφει ένα ενδιάμεσο επίπεδο ανάμεσα στην απλή (οικ.) και την κοινωνικά στιγματισμένη (!) οικειότητα, η οποία μπορεί να γίνει αποδεκτή σε πολύ οικείο περιβάλλον, αλλά που σε άλλες περιπτώσεις μπορεί να είναι προσβλητική: *γκόμενα, κλανιά, χεσμένος*

4. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Τα συνώνυμα στο παρόν Λεξικό συνοδεύονται πολύ συχνά από παραδείγματα χρήσης (με πλάγια στοιχεία). Τα παραδείγματα, που δίδονται για να σχηματίσει ο αναγνώστης αυθεντική και πληρέστερη εικόνα της χρήσης των διαφόρων συνωνύμων, είναι ως επί το πλείστον σύντομα, χαρακτηριστικά και συνοπτικά. Είναι αντλημένα από διάφορες πηγές: το Μεγάλο μας Λεξικό (Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας), σώματα κειμένων (τον Εθνικό Θσαυρό Ελληνικής Γλώσσας και τα Σώματα Ελληνικών Κειμένων), τον Τύπο, τη λογοτεχνία, το Διαδίκτυο και παρατίθενται αυθεντικά ή διασκευασμένα. Τα κριτήρια επιλογής είναι η ευκρίνεια του νοήματος και η χαρακτηριστικότητα της σημασίας, χωρίς να κατατρατηγείται, όσο είναι δυνατόν, η φυσικότητα.

Πρέπει όμως να διευκρινιστεί ότι το παράδειγμα χρησιμοποιείται περισσότερο για να φωτίσει τη χρήση, άρα και τη σημασία, του ίδιου του *λήμματος* και –έμμεσα και κατ' επέκταση– των συνωνύμων του, δηλαδή όχι ως οδηγός για το πώς χρησιμοποιούνται τα ίδια τα συνώνυμα. Σε πάρα πολλές περιπτώσεις, κάποια συνώνυμα δεν μπορούν στο ίδιο παράδειγμα να υποκαταστήσουν το λήμμα.

ερέθισμα 1 (π.χ. ~ στον λαιμό) **ερεθισμός**, τσούξιμο || πόνος, πρήξιμο **2** (μψ., για κάτι που ενεργοποιεί τη σκέψη, τη δράση κ.λπ.) (α) **έναυσμα** (λόγ.), αφορμή, αφορμηση, αιτία, λόγος, αρχή: *ένα τυχαίο περιστατικό του έδωσε το ~ να γράψει αυτό το βιβλίο* (β) (ειδικότ.) **κίνητρο**, ελατήριο (μψ.): *οι μαθητές δεν έχουν τα κατάλληλα ~ για να ασχοληθούν με την τέχνη.* ♣ ΣΧΟΛΙΟ λ. *διεγείρω, εμπνέω, δραστηριοποιώ*

5. ΣΧΟΛΙΑ

Η παράθεση συνωνύμων, ιδίως όταν είναι πολλά σε μια λέξη, γεννά και ορισμένες δυσκολίες στην επιλογή τους, ακόμα και αν ληφθούν υπ' όψιν οι ποικίλες εξειδικεύσεις στη χρήση τους, που περιγράψαμε στην προηγούμενη ενότητα. Αυτό συμβαίνει κυρίως επειδή πολλές φορές οι διαφορές ανάμεσα στα συνώνυμα μιας λέξης είναι εξίσου σημαντικές με τις ομοιότητες.

Γι' αυτόν τον λόγο κρίθηκε αναγκαίο να συμπεριληφθούν Σχόλια, μικρά κείμενα στα οποία σχολιάζονται οι διαφορές των σημασιών μεταξύ συνωνύμων. Η πραγμάτευση της διαφοράς των λέξεων σε ένα σχόλιο μπορεί να πάρει διάφορες μορφές. Στην απλούστερη μορφή επισημαίνεται η διαφορά στη σημασία δύο λέξεων (π.χ. *γέννηση, γένεση* – Σχόλιο λ. *γέννηση*). Άλλοτε το σχόλιο περιλαμβάνει μεγαλύτερα πεδία, φιλοδοξώντας να επισημάνει τις βασικές τους διαφορές (π.χ. *ακρογιαλιά, ακρογιάλι, περριγιάλι, γιαλός, ακροθαλασσιά* – Σχόλιο λ. *ακρογιαλιά*). Υπάρχουν ακόμη εκτενέστερα σχόλια που περιλαμβάνουν και άλλες διαστάσεις της σημασίας των λέξεων, υφολογικές, πραγματολογικές κ.λπ. (π.χ. *άγαρμος, αγράμματος, αγριάνθρωπος, αγρίμι, άγριος, αγροίκος, ακαλλιέργητος, αμόρφωτος, αμορφωσιά, ανάγωγος, αναϊδής, άξεστος, απολίτιστος, αστοικείωτος, βάρβαρος, βλαχαδερό, βλάχος, επαρκιώτης, κακομαθημένος, μπαστουνόβλαχος, μπουρτζόβλαχος, πρωτόγονος, τραχύς, χοντράνθρωπος, χοντροκομμένος, χωριάτης* – Σχόλιο λ. *αγενής*). Σε αρκετά σχόλια έχει καταβληθεί προσπάθεια να ταξινομηθούν τα συνώνυμα σε βασικές σημασιολογικές ομάδες, ώστε να φαίνεται καθαρότερα τι καθορίζει την εγγύτητα ή την απόστασή τους (π.χ. *ελπίζω: από τη βεβαιότητα στην αμφιβολία* – Σχόλιο λ. *ελπίζω*). Τέλος,

συμπεριλαμβάνονται σχόλια στα οποία το βάρος πέφτει στο ευρύτερο λεξιλογικό φάσμα που καλύπτει ένα εννοιολογικό πεδίο, σχόλια που ξεπερνούν τα όρια των συνωνύμων και κινούνται περισσότερο στον χώρο του λεξιλογικού Θησαυρού (π.χ. *Οι φωνές των ζώων* – Σχόλιο λ. γαβγίζω). Ας σημειωθεί ότι σε όλα τα σχόλια χρησιμοποιούνται κατατοπιστικά παραδείγματα.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, η βασική λογική που διέπει τη σύνθεση των σχολίων είναι ότι οι σημασίες των λέξεων δεν έχουν πάντα αυστηρώς περικρακωμένα όρια, ώστε να αρκεί να τις συγκρίνει κανείς για να εντοπίσει τις διαφορές τους στην επικοινωνία, αλλά σε μεγάλο βαθμό είναι αποτέλεσμα διαφορετικής εστίασης του νόηματος και τής πρόθεσης του ομιλητή. Τα σχόλια, πολύ περισσότερο από τις υπόλοιπες πληροφορίες που δίνει αυτό το λεξικό, αναδεικνύουν με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια τη διαφορά των λέξεων, όχι μόνο στη γνωστική – αναφορική τους σημασία, αλλά και στο επικοινωνιακό τους αποτέλεσμα.

Στο τέλος των λημάτων που συνδέονται με ορισμένο σχόλιο, γίνεται παραπομπή σε ένα ή και περισσότερα συναφή σχόλια.

ερεθίζω 1 (για πρόκληση ψυχικής έντασης)
διεγείρω, εξάπτω, παροξύνω, εκνευρίζω ||
 (οικ.) φουρκίζω (λαϊκ.), πικάρω, κουρδίζω (μτφ.)
 • ενοχλώ: η αναίδεια του δημοσιογράφου ερέθισε τον ομιλητή **ANT.** καταπραΰνω, καθησυχάζω, ηρεμώ, χαλαρώνω, καλμάρω (λαϊκ.) **2** (μεσοπαθ. *ερεθίζομαι*, π.χ. *τα μάτια μου ερεθίστηκαν από τον καπνό*) τσούζω (οικ.) **3** (μτφ.) **διεγείρω**, ενεργοποιώ, αφυπνίζω, κεντώ, εξάπτω, παρακινώ, παρορμώ, παροτρύνω: η μουσική ερεθίζει τη φαντασία **4** (ειδικότ. στον σεξουαλικό τομέα) **διεγείρω**, ανάβω (μτφ.), φουντώνω || (επιτατ.) εξάπτω, ξεσπκώνω, τσιγκλάω, κεντρίζω. ➡ **ΣΧΟΛΙΟ** λ. *διεγείρω*, *δραστηριοποιώ*, *εμπνέω*